

5. Dembitskyi S. S. Osoblyvosti hromadskoi dumky v Ukraini pid chas viiny (akademichnyi dosvid). *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. 2023. № 5. S. 86-89.
6. Kvasha O. P., Bolotina Ye. V., Kotov Ya. A. Vplyv komunikatsiinykh ta informatsiinykh tekhnolohii na formuvannia hromadskoi dumky v suchasnomu suspilstvi. *Rehionalni studii*. 2020. № 22. S. 51-56.
7. Kryvoshein V. V. Vyborschа frekventsiia yak indykator politychnoi aktyvnosti. *Hrani*. 2013. № 8. S. 141-148.
8. Krupchan O. D. Publichna sfera i pravo publichnoi vlasnosti. *Pryvatne pravo i pidpriemnytstvo*. 2017. Vyp. 17. S. 5-9.
9. Melnyk A. Publitsystyka yak sfera formuvannia tsinnisnykh oriientyriv ta etosu osobystosti: teoretychnyi aspekt. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiа : Zhurnalistyka*. 2018. Vyp. 43. S. 133-143.
10. Nykyforenko A. R., Baiev A. I. Zadovolenist zaporizhan dialnistiu miskoi vlady ta yakistiu munitsypalnykh posluh (za materialamy opytuvan hromadskoi dumky). *Habitus*. 2021. Vyp. 32. S. 18-25.
11. Semenets O. Manipuliatyvni dyskursyvni praktyky vykorystannia kontseptu 'patriotyzm' ta yikhni vplyv na hromadsku dumku (krytychnyi dyskurs-analiz ta sotsiolohii). *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiа : Filolohiia. Zhurnalistyka*. 2022. T. 33(72), № 1(3). S. 155-160.

DOI 10.31558/2617-0248.2023.8.5

УДК 321.74(477)

СУТНІСНІ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У КОНТЕКСТІ КРИТИЧНОГО ДИСКУРС-АНАЛІЗУ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9416-8115>

Бевза Б. П., Львівський національний університет імені Івана Франка

Національна ідентичність – це складне та багатокомпонентне явище, яке можна розглядати у контексті різних підходів та методологій. У цій статті зосереджена увага на конструктивістському підході до інтерпретації ідентичності і критичному дискурс-аналізу як його напрямку. Зокрема у цій статті викладено різні підходи до визначення вимірів ідентичності, зокрема підхід М. Гібернау, який виділяє психологічний, культурний, територіальний, історичний та політичний виміри, та підхід Л. Угрин, яка виділяє континуальність, унікальність, контекстуальність, динамічність та структурність як ключові виміри ідентичності. Також описане явище ідентифікації як процесна частина мікрорівня ідентичності на основі твердження про те, що національна ідентичність – це продукт дискурсу. Ключовим у цьому контексті є визначення тематичних дискурсів, на основі яких відбувається процес інтерналізації ідентичності, а саме: пошук спільного та відмінного під час зіставлення людиною себе із образом, який пропонує дискурс ідентичності.

Запропонований авторський підхід до окреслення вимірів національної ідентичності. Викладений короткий опис та приклади до кожного виміру. Зокрема означені психологічний, поведінковий, культурний, історичний, езотеричний, географічний, світоглядний, просторовий, часовий, політичний, соціальний, соціологічний, інтеракційний, телеологічний, стратегічний, тактичний, сутнісний, формально-нормативний, персоніфіковано-сценарний, ціннісний, цивілізаційний та ідеологічний виміри національної ідентичності. Наведені виміри можуть бути тематичною основою дискурсивного конструювання національної ідентичності, адже в них можуть здійснюватися дискурсивні стратегії задля їх ефективної реалізації. З них також впливає розрізнення дискурсивних практик, здійснюваних у межах цих стратегій та поза ними. Ключова роль запропонованих вимірів у процесі дискурсивного конструювання національної ідентичності – це забезпечення достатнього пояснювального потенціалу утвореній системі дискурсивних стратегій та практик.

Ключові слова: національна ідентичність, критичний дискурс-аналіз, ідентифікація, виміри ідентичності, дискурсивне конструювання національної ідентичності.

Bevza B. P. Essential dimensions of national identity in the context of critical discourse analysis

National identity is a complex and multi-component phenomenon that can be considered in the context of different approaches and methodologies. This article focuses on the constructivist approach to the interpretation of identity and critical discourse analysis as its direction. This article outlines different approaches to defining the dimensions of identity, in particular, M. Hibernau's approach, which identifies psychological, cultural, territorial, historical, and political dimensions, and L. Uhryn's approach, which identifies continuity, uniqueness, contextuality, dynamism, and structure as key dimensions of identity.

©Бевза Б. П., 2023

The phenomenon of identification is also described as a process part of the micro-level of identity based on the statement that national identity is a product of discourse. The core in this context is the definition of thematic discourses, on the basis of which the process of internalization of identity takes place, namely: the search for common and different when a person compares himself with the image offered by the identity discourse.

The author's approach to delineating the dimensions of national identity is proposed. A brief description and examples for each dimension are provided. In particular, the psychological, behavioral, cultural, historical, esoteric, geographical, worldview, spatial, temporal, political, social, sociological, interactional, teleological, strategic, tactical, essential, formal-normative, personified-scenario, value, civilizational and ideological dimensions are defined national identity. These dimensions can be the thematic basis of the discursive construction of national identity because discursive strategies can be compiled in them for their effective implementation. From them also follows the distinction between discursive practices carried out within these strategies and outside them. The key role of the proposed dimensions in the process of discursive construction of national identity is to provide sufficient explanatory potential to the formed system of discursive strategies and practices.

Keywords: national identity, critical discourse analysis, identification, dimensions of identity, discursive construction of national identity.

Вступ

Національна ідентичність – це складне та багатокомпонентне явище, яке можна розглядати у контексті різних підходів та методологій. Зокрема важливим видається окреслити структуру національної ідентичності з позиції її вимірів.

Загалом щодо структури національної ідентичності зазначимо твердження М. Козловця: «У структурі соціальної ідентичності зазвичай виокремлюють два основних компоненти: когнітивний – знання, уявлення про особливості власної групи і усвідомлення себе її членом; і афективний – оцінка якостей власної групи, значущості членства в ній. Ідентифікація як процес ототожнення індивіда з тим чи іншим об'єктом, людиною, групою відбувається на основі засвоєння певних культурно-символічних ознак, цінностей, стандартів поведінки, соціальних установок і ролей. Це почуття спільності формується на основі відмінності і навіть протиставлення «свого» і «чужого» [2, с. 34].

Серед західних науковців, які заклали основи наступних наукових розробок, виділимо таких: Б. Андерсон, П. Бергер, Г. Блумер, Р. Брюейкер, С. Гантінгтон, Е. Гелнер, Е. Гідденс, Е. Гобсбаум, Е. Еріксон, Р. Інглеарт, П. Козловські, П. Рікер, Е. Сміт, Ч. Тейлор, К. Хюбнер.

Також один з підходів до дослідження ідентичності, а саме дискурсивне конструювання національної ідентичності, розробляли представники критичного дискурс-аналізу, започаткованого та розробленого Р. Водак, Н. Феркло, Р. Сколлоном та Т.А. ван Дейком в останній декаді ХХ ст [8, 9].

У контексті українського наукового доробку на цю тему стверджуємо довготривалу відсутність концептуального підходу до дослідження ідентичності, яка пізніше була частково заповнена працями В. Васютинського, С. Веселовського, Т. Воропай, Б. Глотова, П. Гнатенка, І. Губеладзе, І. Кресіної, М. Козловця, Л. Нагорної, М. Обушного, М. Степика, Ю. Шинкаренка, Н. Черниш, Г. Яворської та ін.

Отже, **мета** статті – дослідження та деталізація сутнісних вимірів національної ідентичності у контексті критичного дискурс-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Одним із ключових науковців, які досліджували національну ідентичність з погляду соціального конструктивізму був Б. Андерсон. У нього знаходимо таке твердження: «...члени навіть найменших націй ніколи не знатимуть більшості інших членів, не зустрічатимуть їх чи навіть не чути будуть про них; при цьому у їхньому розумі житиме образ їхньої спільноти... Націю уявляють як виключну, оскільки навіть найбільші з них... ..мають кордони, за якими постають інші нації. Жодна нація не являє себе в одному часовому вимірі з людством» [5, с. 15-16]. Дослідниця критичного дискурс-аналізу Р. Водак, рефлексуючи стосовно концепції Б. Андерсона, зауважила: «Нація є уявленою спільнотою і водночас ментальним конструктом, уявним комплексом ідей, що включають в себе щонайменше визначальні елементи колективної єдності та рівності, кордонів та автономії. Цей образ є реальним у тій мірі, у якій особа приймає його, вірить у нього та ідентифікує себе з ним емоційно. Питання, як ця уявна спільнота досягає розуму тих, хто прийняв її, має просту відповідь: вона є сконструйованою і переданою через дискурс, перш за все, у наративах національної культури. Тобто національна ідентичність – це продукт дискурсу» [7, с. 22].

Також вона вказує на аспект різних тематичних вимірів ідентичності. Звернемося до розробок науковців щодо виділення таких вимірів.

Наприклад, М. Гібернау виділяє такі виміри національної ідентичності: психологічний, культурний, територіальний, історичний та політичний. Вчений описує структуру національної ідентичності, відштовхуючись від спільних для нації цінностей та ідей, що формують відчуття близькості, ідентифікацію з певною культурою та емоційний зв'язок з нею, що водночас дозволяє визнавати одного та себе частиною

єдиного цілого та відрізнати його від інших. Дослідник також підкріплює цю структуру спільним розумінням та гордістю за історію нації, прив'язаністю до території, а також зв'язком із державою, яка інституціоналізує перераховані практики та формує семантичне поле ідентичності та дискурс про неї. [1, с. 21-38].

З іншого боку Л. Угрин виділяє континуальність, унікальність, контекстуальність, динамічність та структурність як ключові виміри ідентичності.

Континуальність дослідниця розглядає як «...безперервність пам'яті індивіда чи історичної пам'яті народу, а також свідомості/самосвідомості...», яка «...впорядковує і «зв'язує» зміни, які, хоча й загрожують ідентичності суб'єкта, але не руйнують її». [4, с. 11].

Описуючи унікальність, означає її як «процес формування, усвідомлення і збереження ознак (маркерів) подібності на протязі певного часу» [4, с. 11].

Окреслюючи контекстуальність (а саме: «обумовленість соціально-політичним та історичним (часовим) контекстом» [4, с. 11]), дослідниця приходить до дуже важливого у контексті нашого дослідження висновку: «вибір моделі (чи моделей) ідентичності не може бути вільним чи апіорним (і на індивідуальному, і на колективному рівнях), оскільки він здійснюється в певному контексті (політичному, соціокультурному, історичному, цивілізаційному), який формує не лише можливі альтернативи, а й задає набір соціальних і політичних практик, які конституують і конструюють ідентичність» [4, с. 11-12]. Водночас у процесі дослідження ми виявили, що наведені обмеження не є непереборними для конструювання та частково усуваються за допомогою реконтекстуалізації дискурсивних та соціальних практик, впливу самих практик на контекстуальні моделі соціальних репрезентацій та інших інструментів критичного дискурсу-аналізу.

Також зазначимо, що Л. Угрин окреслює запоруку розвитку дискурсу ідентичності: «Контекстуальність зумовлює ситуаційність та процесуальність ідентичності, відтак вона постає скоріше процесом, аніж станом. Підкреслимо, що розвиток дискурсу ідентичності, її теоретичні інтерпретації також контекстуальні і зумовлені еволюцією філософських ідей та політичних цінностей» [4, с. 12]. Динамічність як вимір ідентичності дослідниця описує так: «Вона виявляється в поетапному розвитку ідентичності, її трансформації під впливом внутрішніх та зовнішніх умов, можливих кризах ідентичності. У цьому сенсі розвиток ідентичності відбувається в континуумі внутрішнього і зовнішнього як джерел її обумовленості та розвитку» [4, с. 12].

Зрештою структурний вимір вчена означає конститутивним, а саме таким, що «...що забезпечує її цілісність і запобігає кризам ідентичності» [4, с. 12].

Водночас ми пропонуємо розглядати це явище через мікрорівень національної ідентичності. Для цього зосередимося на процесі ідентифікації, яке у М. Козловця має такі варіанти визначення: «Можна виділити три варіанти визначення ідентифікації, які виникли дещо раніше і продовжують розроблятися на сучасному етапі. Згідно з першим варіантом, ідентифікація трактується як один із механізмів міжособистісного сприймання (поряд з рефлексією і стереотипізацією). У цьому трактуванні під ідентифікацією розуміють «спосіб розуміння іншої людини через усвідомлене (чи несвідоме) уподібнення «її характеристикам самого суб'єкта»... Другий варіант передбачає, що ідентифікація розуміється як центральний елемент самосвідомості, пов'язаний із відповіддю на запитання «Хто я?», з фіксацією свого становища в системі суспільних відносин. У цьому випадку підкреслюється суб'єктивне відчуття власної належності до різних соціальних спільнот на основі стійкого емоційного зв'язку, а також включення у свій внутрішній світ і сприйняття як власних групових норм і цінностей... За третім варіантом ідентифікація трактується як показник рівня розвитку групи (в цьому випадку використовують поняття «колективної ідентифікації» поряд з такими показниками, як «згуртованість як ціннісно-орієнтаційна єдність», «об'єктивність у покладанні й прийнятті відповідальності за успіхи і невдачі у спільній діяльності» тощо» [2, с. 44].

Продовжимо цю думку М. Козловця, а також тезу Р. Водак, що національна ідентичність – це продукт дискурсу, та ствердимо, що здійснюючи свідому чи несвідому дію самоідентифікації, людина зіставляє образ себе із образом тієї сутності, з якою вона потенційно себе ідентифікуватиме. Це зіставлення відбувається на основі порівняння та пошуку спільного і відмінного. Зміст цього пошуку та порівняння зумовлений особливостями світогляду кожної людини, проте можна виявити тематичні виміри, у яких людина може віднайти шукану схожість. Ці виміри відображають соціальність буття людини, що в результаті і зумовлює віднаходження спільного.

Пропонуємо визначити такі виміри національної ідентичності:

• Психологічний (індивідуальний (думки, емоції), колективний (моделі, репрезентації, контексти, архетипи)

- Поведінковий (моделі практик та їх здійснення)
- Культурний (притаманні ознаки і особливості)
- Історичний (минуле, його осмислення, його вплив, його перетворення)
- Езотеричний (священний шлях, глибинна основа, призначення)
- Географічний (територія у контексті ресурсів)
- Світоглядний (когнітивні підстави сприйняття)
- Часовий (сприйняття минулого, теперішнього і майбутнього)

- Просторовий (сприйняття простору)
- Політичний (яку державу ми створюємо)
- Соціальний (яке суспільство ми будемо)
- Соціологічний (які поділи ми визначаємо)
- Інтеракційний (на основі чого ми взаємодіємо)
- Телеологічний (як ми бачимо нашу мету)
- Стратегічний (яким є наш план дій)
- Тактичний (як ми його здійснюємо)
- Сутнісний (як ми витворюємо ключові поняття)
- Формально – нормативний (як ми фіксуємо ключові поняття)
- Персоніфіковано-сценарний (якими є елементи нашої ідентичності у спрощеному персоніфікованому варіанті)
 - Цивілізаційний (до якої цивілізації належимо)
 - Ідеологічний (яку систему ідей витворюємо)
 - Ціннісний (які цінності сповідуємо і практикуємо)

Наведені виміри можуть бути тематичною основою дискурсивного конструювання національної ідентичності, адже в них можуть здійснюватися дискурсивні стратегії задля їх ефективної реалізації. З них також випливає розрізнення дискурсивних практик, здійснюваних у межах цих стратегій та поза ними. Розглянемо кожен на прикладі української ідентичності відображеної у дискурсі на сьогодні (наголосимо на цьому аспекті, адже деякі приклади можуть здатися образливими для читача). При цьому очевидно видається заувага, що не варто вважати наведені приклади уніфікацією, українофілією чи українофобією, адже йдеться саме про ідентичність, відображену у дискурсі. Частина з вимірів явно відображена у побутовому дискурсі, частина – в офіційному, частина – у філософському чи науковому.

Психологічний вимір насамперед пов'язуємо з мисленням, тому елементами цього виміру виступають тип мислення, мета, цілі, мотивація, логіка, темперамент, локус контролю тощо. Прикладами цього виміру можуть слугувати: образ українця як воїна, що готовий у будь-який момент боротися за свою землю, а також поширений принцип «моя Україна закінчується за моїм порогом». У політичній сфері спостерігаємо екстернальний локус контролю, відображений у перекладанні відповідальності за власне існування на державу і політичних лідерів. Тут і далі очевидно видається необхідність зазначити, що зумовило присутність таких елементів ідентичності у дискурсі, а також що спричинило їхнє існування. Короткий опис цих процесів ми наведемо у наступному розділі, тут ми лише вказуватимемо на приклади.

Поведінковий вимір відображений у різноманітних моделях практик життєдіяльності та закономірностях їх здійснення. Ці практики найчастіше проявляються у побуті, екстрених ситуаціях, звичній поведінці, вирішених ситуаціях уявного вибору. Прикладами можуть слугувати: українець, який ходить до церкви щонеділі (або ж виключно на Великдень); українець, який між товаром дешевше і товаром дорожче обирає той, що дешевше.

Культурний вимір відображений у культурі побуту, минулого, поведінки, співіснування, мислення, пам'яті, у манерах, етиці, естетиці, а також спорті, творчості (їх політичності і соціальності) і масовій культурі. Прикладами можуть слугувати: українець, який тепло приймає проханих гостей у дім, а непроханих виганяє (у різних масштабах: від садиби чи квартири до країни); українець, який пам'ятає власних героїв тощо.

Історичний вимір відображений у репрезентаціях логіки минулого, уроків минулого, героїв, фундаторів, ключових осіб, ключових подій, логіки геополітичного вибору, міжнародних відносин, впливу на світ, політики пам'яті, причинно-наслідкових зв'язків, що зумовили сучасність. Прикладами можуть слугувати комплекс «українця-жертви», а також такі образи: українець під постійним чужим гнітом, українці, споконвіку активні в міжнародних відносинах, українець, який пам'ятає в основному погане.

Езотеричний вимір відображений у релігії, вірі, співвіднесенні з біблійним персонажем і сюжетом, освяченому / призначеному / священному шляху, глибинних основах існування (причина + мета), кінцевому призначенні, ключовому пророці. Прикладами можуть слугувати: найближчий до українських реалій біблійний сюжет – книга «Вихід»; священний шлях українців – повернення втраченого раю; кінцеве призначення – віднайти свободу.

Географічний вимір знаходимо у репрезентаціях основних ресурсів території (земля, вода, повітря, гори, ландшафт і контури території (образ чи символ для них)). У дискурсі ці ресурси відображені їх через використання, збагачення, значення, захист, сприйняття, одухотворення, персоніфікацію та взаємодію з ними. Прикладами слугують: українець, який «прив'язаний» до землі; багатий український чорнозем, який ніяк не використовується; український «вільний» степ.

Світоглядний вимір віднаходимо у ключових об'єктах картини світу, осмислених під кутом національної приналежності, наприклад, «український світ», «українська реальність», «український погляд», «українська логіка», «український світогляд, світобачення», «український підхід». Можна також розглянути цей вимір у розрізі запитань: на основі чого існує світ, які ключові взаємозв'язки, що є непорушною основою,

чому світ не може існувати без нас і чому нам треба боротися за наше існування в цьому світі. На сьогодні в дискурсі віднаходимо такі приклади цього виміру: український підхід до питання – це мир, нейтралітет і відособленість (у побутовому варіанті цей принцип окреслений виразом «відчепіться від нас»). Водночас повномасштабне вторгнення РФ на територію України ввело у дискурс нові відображення української ідентичності у цьому вимірі, а саме: войовничість, месництво, регіональне лідерство.

Часовий вимір у більш загальному варіанті можна розглядати як відповіді на такі питання: що таке минуле, сучасність і майбутнє, для чого нам майбутнє, чим обмежений наш час. У спрощеному вигляді це виражається у короткій назві сьогодення та його семантичному полі, наприклад, зоряний час чи золотий вік. У сучасній Україні таким прикладом є «епоха бідності» чи перментний стан «зубожіння», який активно просувався опозиційними політиками з моменту відновлення незалежності України.

Просторовий вимір перегукується з «тілом нації» Л. Колаковського і архетипом «Поля» С. Кримського [3, 6] і відображений у осмисленні того, де починається і закінчується «мій простір» (для кожної людини), «моя Україна», де у осмисленні простору існує Україна, що таке межа, кордон, чому існують кордони тощо. Прикладом може слугувати згадана вище логіка «України до порогу», а також надзвичайно незвична реакція українського суспільства на російське вторгнення у 2014 році, яка з агресії та бажання зберегти простір перетворилася у байдужість та показну «втому». На сьогодні у просторовому вимірі української ідентичності знову відбулися зміни і серед дискурсивних практик означення України знову з'явилися консолідаційні тези.

Політичний вимір виявляється у колективних відповідях на такі запитання: для чого існує держава, чи її існування скінченне, що буде, якщо її не буде, у чому важливість існування конкретно цієї держави, як взаємопов'язані нація, держава і політика, що означає «моя держава» тощо. Домінантними для конкретної ідентичності у дискурсі є ті відповіді, що були реалізовані у соціально-політичній реальності. Прикладами слугують: образ української держави, яка «нічого не дала» людині; образ української держави, що мусить турбуватися про громадян і вирішувати їхні проблеми, але є спалюваною поганими політиками; образ української політики як чогось брудного, гидкого, того, чого не варто торкатися. З наведених прикладів можна зробити висновок, що в політичному вимірі ідентичності домінує патерналістський дискурс. У цьому контексті активні військові дії лише підсилили такий тип сприйняття.

Соціальний вимір відображається у принципах взаємодії людини і суспільства, у осмисленні суті та призначення суспільства. Такими принципами можуть бути принцип ексклюзивності, необхідності, вигоди, загрози тощо. Прикладом слугує образ неконсолідованого у мирний час та консолідованого у воєнний час українського суспільства.

Соціологічний вимір виявляється у тому, на які страти ділиться суспільство, чому, для чого це потрібно, а також у тому, як особа визначає себе у конкретній страті. Прикладами слугують: образ соціально розділеного українського суспільства, часто вживана метафора «прірва між бідними і багатими», відсутність критеріїв самовизначення для «середнього» класу.

Інтеракційний вимір ідентичності можна окреслити у відповідях на питання, для чого людині, суспільству, державі, нації взаємодія, які основні принципи взаємодії. Прикладом слугує: образ «токсичного» українця, який був поширений у всіх стратах у мирний час. Водночас у воєнний час цей образ суттєво змінився завдяки поширенню волонтерського руху та культурі відміни російського дискурсу.

Телеологічний вимір проявляється у особливостях колективного цілепокладання. Під колективним цілепокладанням ми розуміємо як формування національної ідеї та цілей суспільства, так і осмислення цілей (тактичних, стратегічних, вічних) колективного громадянина, з яким людина себе ідентифікує. Прикладом слугує спосіб життєдіяльності, окреслений як «жити для дітей». Тут і у наступних двох вимірах ми не можемо навести приклад українських національної ідеї чи цілей через їхню відсутність чи несформованість, на підтвердження чого згадаємо популярне в дискурсі запитання «куди ми йдемо?», яке не отримало колективно схваленої консолідованої відповіді за останні 8 років.

Стратегічний вимір відображений у окресленні самої цілі, її описі і обґрунтуванні. Тактичний – план дій задля її досягнення. Тобто якщо телеологічний вимір відображає особливості і логіку цілепокладання, стратегічний відповідає на питання якою є ця ціль і чому саме вона, то тактичний радше проявляється у відповіді на питання, як до неї прийти: що необхідно робити і у якій послідовності. Прикладами до цих вимірів є «рух в Європу» як стратегічна ціль і підняття зарплат як план по її досягненню (вичерпний для частини населення). Також у дискурсі можна розглядати такі цілі як «регіональне лідерство», «ціннісне лідерство», «вартові Європи» тощо. Проте тактичний вимір цих стратегічних цілей наразі не заповнений.

Сутнісний вимір ідентичності у дискурсі відображений тим, якими є основні поняття, ключові сутності, на яких ґрунтується, якими пояснюється ідентичність, ідея, а також більшість елементів системи ідей та цінностей (її ми окреслимо далі): як вони пояснюють і інкорпорують загальнолюдські цінності та морально-етичні норми, як цими сутностями пояснюються елементи нейтральних і ворожих ідеологій (як державних так і глобальних). Прикладами можуть слугувати: поняття «бідності», «рівності», «свободи», «справедливості», «пригноблення», «звільнення», «збереження» тощо, які в українському дискурсі використовуються для опису українців та України.

Формально-нормативний вимір знаходить своє відображення у тому, де і як зафіксовані система ідей та цінностей, національне і державне світобачення, логіка розвитку держави і суспільства, національна ідея

тощо. Перш за все, це є конституція чи спеціальні нормативно-правові акти, проте за відсутності такого типу фіксації, цю роль можуть виконувати також і програмні документи партій (СРСП), листи інтелігенції (ініціативна група «Першого грудня» в Україні до 2014 року), книги (Коран у Лівії) чи промови на радіо (промова Вацлава Гавела у Чехословаччині). В Україні прикладом такої нормативної фіксації є внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), а також прийняття Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834.

Персоніфіковано-сценарний вимір відображається у спрощеному варіанті визначення основних сутностей, якими можуть бути, наприклад, Україна, держава, українець, суспільство, світ, міжнародні відносини, політика, взаємодія тощо. Цей вимір проявляється у персоніфікаціях (уособленнях) наведених та інших сутностей та формування у дискурсі сценаріїв їхньої діяльності та взаємодії між собою та сутностями з інших ідентичностей. Так само, як людині важко уявити сто тисяч воїнів, людині також важко уявити цілу країну чи суспільство. Тому уявляючи і осмислюючи такі масштабні сутності, вона спрощує їх та надає їм звичні для себе характеристики. Прикладом слугує образ дівчини-України у вінку і селянському вбранні, яка бореться з чоловіком у порваному кожусі, шапці радянського покрою та виглядом декласованого елемента.

Цивілізаційний вимір проявляється у осмисленні громадянами того, до якої цивілізації вони належать, де лежать їхні історичні корені та чим вони відрізняються від громадян інших країн у межах цієї цивілізації. Важливим аспектом також виступає окреслення у соціальних репрезентаціях того, чим є держава, суспільство, нація і громадянин у масштабі світової цивілізації. Прикладом такого виміру в українському дискурсі є євроінтеграція як наслідок геополітичного вибору, який був зумовлений відмовою від цивілізаційної належності до т.зв. «російського світу».

Ідеологічний вимір відображений у колективно схвалюваній та дотримуваній системі ідей та цінностей. Власне ідеологію ми тут розуміємо у широкому значенні – як систему ідей та цінностей, безвідносно до політичного чи доктринального контексту. Ця система є основою взаємозв'язку більшості наведених тут вимірів, а також пояснює глибинні основи та причини тих чи інших особливостей ідентичності. Її сформованість є однією з ключових ознак ефективного конструювання і функціонування ідентичності. Прикладом ідеологічного виміру в Україні є абсолютизація свободи як ідеї, цінності та самоцілі.

Ціннісний вимір відображає ієрархію цінностей, закладених у ідеології. Прикладом прояву такої ієрархії є початок Революції Гідності, де цінності гідності були вищими за цінності власного добробуту і стабільності.

Задля ефективного дискурсивного конструювання ідентичності усі наведені тут виміри необхідно враховувати, при формуванні дискурсивних стратегій та практик. Логіка вирізнення цих вимірів полягає у спробі охопити ключові аспекти ідентичності та попередити можливу недостачу пояснювального потенціалу конструюваної ідентичності.

Таким чином, стверджуємо, що явище національної ідентичності багатокомпонентне та має багато вимірів, через які його можна – а у разі створення дискурсивних стратегій конструювання необхідно – розглядати. Виділяємо наступні виміри національної ідентичності: психологічний, поведінковий, культурний, історичний, езотеричний, географічний, світоглядний, просторовий, часовий, політичний, соціальний, соціологічний, інтеракційний, телеологічний, стратегічний, тактичний, сутнісний, формально-нормативний, персоніфіковано-сценарний, ціннісний, цивілізаційний та ідеологічний. Врахування вимірів ідентичності при її дискурсивному конструюванні необхідне для того, щоб забезпечити достатній пояснювальний потенціал створеній системі.

Бібліографічний список:

1. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М. А. Козловець. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
2. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism / Benedict Anderson. – London: Verso, 1983. – 271 с.
3. The Discursive Construction of National Identity / R.Wodak, M. Reisigl, R. de Cillia, K. Liebhart. – Edinburgh: Biddles Ltd, 2009. – 276 с. – (Edinburgh University Press).
4. Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау. – Київ: Темпора, 2012. – 304 с.
5. Угрин Л. Я. Сутність та основні виміри політичної ідентичності: теоретичний аналіз / Л. Я. Угрин. // S.P.A.C.E. – 2017. – №3. – С. 9–13.
6. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / Сергій Борисович Кримський. – Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. – 368 с.
7. Kolakowski L. Über kollektive Identität / Leszek Kolakowski // Identität im Wandel: Castalgandolfo-Gespräche / Leszek Kolakowski. – Stuttgart: Institut für die Wissenschaften vom Menschen, 1995. – С. 47–60.
8. Van Dijk T. A., 2017. Sociocognitive Discourse Studies. *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* / Ed. by John Flowerdew, John E. Richardson. London: Routledge, P. 26–43.
9. Wodak R. Methods of critical discourse analysis / R. Wodak, M. Meyer. London: Biddles Ltd, 2001. 200 с. (SAGE Publications Ltd).